

OFFICIAL PRESS RELEASE

18 Sune 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 14 'o Sune 2019, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku 'i ai 'a e fakalalakaka ki mu'a 'i he ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he māhina 'o 'Epeleli 2019. Na'e liunga ua 'a e lahi 'o e uta atu ki muli 'o e ngoue' 'i he māhina' ni ki ha toni fakakatoa 'e 642.3, makatu'unga mei he lahi ange hono uta atu 'o e ngaahi ngoue foha' 'o hangē koe 'ufi', talo' pea mo e manioke'. 'I he fakamatala fo'ou fekau'aki mo e sekitoa toutai', 'oku 'avalisi 'a e uta atu 'o e ika' mei he kamata'anga 'o e ta'u 2019 ki he toni 'e 188 ki he māhina, fakahoa ia ki he 'avalisi ko e toni 'e 67.2 ki he māhina 'i he ta'u 2018. Ko e lahi taha 'o e toutai ika ne hū atu ki muli' ko e tuna, 'a ia na'e fe'unga mo e pēseti 'e 96.6 'o e toni ika fakakātoa 'e 164.0 na'e uta atu 'i 'Epeleli'. Na'e toe hiki hake mo e uta atu ki muli 'o e ngaahi me'atahi 'oku malava ke fakaili' (aquarium), 'aki 'a e pēseti 'e 94.7 'i he lolotonga 'o e māhina'. Ko e fakakātoa 'o e pa'anga hū mai ki hono uta atu 'o e ika mo e ngaahi koloa tahi' na'e kake mo ia 'aki 'a e peseti 'e 3.6 'i he māhina tatau. 'Oku hā mai 'a e māmālie ange 'a e ngaahi ngāue fakatupu koloa', 'o fenāpasi mo e holo 'a e ngaahi nō ki he sekitoa ko eni'. Na'e holo 'a e ngaahi nō ki he sekitoa langa' mo e sekitoa fa'ukoloa' 'aki 'a e taki pēseti 'e 5.7 mo e pēseti 'e 15.3. Kaekehe, na'e tupu pēseti 'e 7.7 'a e ngaahi koniteina na'e lesisita', 'o makatu'unga pē eni mei he hiki 'a e ngaahi koniteina fakapisinisi', 'o hā mahino mei ai 'a e lele lele e ngaahi fefakatau'aki 'a e ngaahi pisinisi'. Na'e kau foki mo e tokolahi 'o e kakai na'e tū'uta vakapuna mai ki Tonga'ni 'i he tupu' 'aki 'a e pēseti 'e 23.7, pea ko e vaka meili 'e 2 ne tū 'uta mai 'i he lolotonga 'o e māhina' 'oku malava tokoni ia ki he sekitoa takimamata'. Ne hiki hake mo e pa'anga hū mai mei he folau 'eve'eva' 'aki 'a e pēseti 'e 1.9, kae hiki pēseti 'e 19.2 'a e pa'anga hū mai mei he ngaahi sēvesi kehe', kae tautefito ki he sēvesi fefononga'aki' mo e ngāue langa'.

'Oku kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku kei hokohoko atu pē 'a e kei mālohi fe'unga pē 'a e ivi 'enau pa'anga ngāue' pehē ki he'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e holo 'a e pēseti 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) 'i he māhina' mei he pēseti 'e 78.1 'i he mahina kuo 'osi', ki he pēseti 'e 77.5, 'a ia na'e lahi ange 'a e kake 'i he fakahū pa'anga', 'i hono fakahoa ki he holo 'a e ngaahi nō ne tuku atu'. Neongo, 'oku kei ma'ulalo pē 'eni 'i he pēseti 'e 80 kuo tu'utu'uni' 'e he Pangikē Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale', kā 'oku hā mai 'a e fakalalakaka 'o fakahoa ki he ta'u kuo'osi'. 'Oku hā mei ai 'a hono faka'aonga'i 'a e faingamālie 'oku malava ke toe lahiange 'a e ngaahi nō 'oku tuku atu'. Na'e holo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i 'Epeleli, tupu pea mei' he lahiange 'a e holo 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō, (weighted average lending rate) 'o fakatatau ki he hiki 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average deposit rate).

Na'e holo si'i 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$0.8 miliona ki he \$464.2 miliona 'i 'Epeleli, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 7.8 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. Na'e

makatu'unga 'a e holo ko eni' mei hono fakafoki 'o e toenga pa'anga mei he ngaahi poloseki lalahi', pea mo e lahi ange 'a e ngaahi totongi pa'anga ki muli 'a e ngaahi pangike'.

Na'e 'i he tu'unga ma'ulalo pe 'a e hikihihi fakata'u 'i he totongi 'o e koloa fakalukufua' 'aki 'a e pēseti 'e 0.2 'i 'Epeleli 2019 'o fakahoa ki he pēseti 'e 2.0 'i Ma'asi 2019, pea mo e pēseti 'e 4.7 'i 'Epeleli 2018. Na'e makatu'unga 'eni mei he holo pēseti 'e 0.1 'a e hikihihi fakata'u 'i he totongi koloa fakalotofonua'. Na'e tupu 'eni mei he holo 'a e totongi fakalotofonua 'o e me'akai', kava-Tonga', totongi 'uhila', pea mo e totongi ki he fetu'utaki', 'a ia ne lahi ange ia 'i hono fakahoa ki he hiki hake 'i he totongi e tapaka Tonga', kava malohi', ngaahi naunau tauhi 'api' pea mo e totongi ki he fefononga'aki'. Kaekehe, ne hiki pēseti 'e 0.3 'a e hikihihi fakata'u 'i he totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli'. Ne fakatefito ia 'i he hiki 'a e totongi lolo', tapaka', kavamalohi', ngaahi inu melie' (alcoholic & non-alcoholic beverages) pea mo e naunau vala' mo e sū. Ka neongo ia', ne 'i ai pe ngaahi koloa hū mai mei muli ne holo hono totongi' 'o hangē ko e koloa me'akai', lolo', kasa' pea mo e naunau faka'ofisi' (stationery).

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e kei tupu pē 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u', kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki 'e nofo pē 'a e hikihihi 'i he totongi koloa' 'o 'ikai ma'olunga ange he pēseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'enau ngaahi ngāue.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue te ne faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke poupou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Oku kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to